

УДК 341.21

М. А. Макаров
кандидат юридичних наук,
здобувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОДОВЖЕННЯ СТРОКУ ТРИМАННЯ ПІДОЗРЮВАНОГО ПІД ВАРТОЮ

У системі запобіжних заходів у кримінальному провадженні найбільш суворим є тримання під вартою. Відповідно до ч. 1 ст. 183 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) цей захід застосовується виключно в разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим ст. 177 цього Кодексу, крім випадків, визначених ч. 5 ст. 176 цього Кодексу.

Проблеми мети, підстав і порядку застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою досліджували А.А. Ахундова, О.І. Богатирьова, О.З. Гладун, В.Г. Дрозд, Ю.М. Грошевий, М.І. Дерев'янюк, Т.Г. Ільєва, О.М. Коріняк, М.Є. Короткевич, К.Г. Костенко, І.С. Макаренко, П.В. Пушкар, О.І. Тищенко, О.Г. Шило та інші науковці.

Метою цієї статті є дослідження процедури розгляду слідчим суддею клопотання прокурора, слідчого, погодженого з прокурором, про продовження строку тримання підозрюваного під вартою.

Згідно зі ст. 197 КПК строк дії ухвали слідчого судді про тримання під вартою не може перевищувати шістдесяті днів. Цей строк обчислюється з моменту взяття під варту, а якщо йому передувало затримання підозрюваного, – з моменту затримання. У строк тримання під вартою включається час перебування особи в медичному закладі під час проведення стаціонарної психіатричної експертизи. У разі повторного взяття під варту особи в тому самому кримінальному провадженні строк тримання під вартою обчислюється з урахуванням часу тримання під вартою раніше.

Строк тримання під вартою може бути продовжений слідчим суддею в межах строку досудового розслідування в порядку, передбаченому КПК. Сукупний строк тримання під вартою підозрюваного не повинен перевищувати:

- шести місяців у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості;
- дванадцяти місяців у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Порядок продовження строку тримання підозрюваного під вартою визначений ч. ч. 1–5 ст. 199 КПК. Правила такі:

- клопотання про продовження строку тримання під вартою має право подати прокурор, слідчий за погодженням із прокурором не пізніше ніж за

п'ять днів до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою;

- клопотання подається до місцевого суду, у межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування;

- клопотання про продовження строку тримання під вартою, крім відомостей, зазначених у ст. 184 КПК, має містити: 1) виклад обставин, які свідчать про те, що заявлений ризик не зменшився або з'явилися нові ризики, які виправдовують тримання особи під вартою; 2) виклад обставин, які перешкоджають завершенню досудового розслідування до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою;

- слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про продовження строку тримання під вартою до закінчення строку дії попередньої ухвали згідно з правилами, передбаченими для розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу;

- слідчий суддя зобов'язаний відмовити у продовженні цього строку, якщо прокурор або слідчий не доведе, що обставини, зазначені у ч. 3 ст. 199 КПК, виправдовують подальше тримання підозрюваного під вартою.

На наш погляд, недоліком ч. 1 ст. 199 КПК є те, що в ній не зазначено, за скільки днів до закінчення дії попередньої ухвали слідчого судді про тримання під вартою слідчий повинен подати прокурору для погодження клопотання про продовження строку такого тримання.

Прикладом належного регулювання цього питання є ч. 3 ст. 159 КПК Азербайджанської Республіки. У цій нормі вказано, що не пізніше ніж за сім днів до закінчення строку тримання обвинуваченого під арештом слідчий звертається з клопотанням до прокурора, який здійснює процесуальне керівництво попереднім розслідуванням. У разі згоди з необхідністю продовження цього строку прокурор не пізніше ніж за п'ять днів до закінчення встановленого постановою суду строку тримання під арештом звертається з відповідним поданням до суду [1].

Як уявляється, ч. 1 ст. 199 чинного КПК також доцільно доповнити положенням, що не пізніше ніж за сім днів до закінчення дії ухвали слідчого судді про тримання підозрюваного під вартою слідчий повинен подати прокурору для погодження клопотання про продовження строку застосування цього запобіжного заходу.

Законодавець не визначає, як повинен реагувати слідчий суддя, якщо клопотання про продовження строку тримання під вартою подано пізніше ніж за п'ять днів до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою. Роз'яснення надані Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у п. 18 Інформаційного листа від 4 квітня 2013 р. № 511-550/0/4-13 «Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» [2, с. 157–173]. Це клопотання вважається таким, що подано з порушенням строку. Слідчий суддя в такому разі, приймаючи клопотання до розгляду, зобов'язаний ініціювати питання про відповідальність слідчого, прокурора, який порушив процесуальний строк, перед органами, які уповноважені притягати його до дисциплінарної відповідальності (наприклад, перед прокурором вищого рівня).

Клопотання про продовження строку тримання підозрюваного під вартою підлягає розгляду слідчим суддею лише за умови, якщо строк досудового розслідування продовжений відповідно до параграфа 4 глави 24 КПК: до трьох місяців – керівником місцевої прокуратури; до шести місяців – керівником регіональної прокуратури або його першим заступником чи заступником; до дванадцяти місяців – Генеральним прокурором України чи його заступниками.

Строк досудового розслідування злочину може бути продовжений до трьох місяців, якщо його неможливо закінчити внаслідок складності провадження, до шести місяців внаслідок особливої складності провадження, до дванадцяти місяців внаслідок виняткової складності провадження.

Розгляд клопотання про продовження строку тримання підозрюваного під вартою обов'язково здійснюється за його участю. Іншою була регламентація під час дії КПК 1960 р. У п. 19 постанови Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 р. № 4 «Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства» відмічалось, що питання про участь обвинуваченого в розгляді подання про продовження строку тримання під вартою вирішується суддею в разі надходження клопотань. Обвинувачений доставляється в суд, наприклад, тоді, коли певні обставини можна з'ясувати тільки шляхом його опитування (стан здоров'я, обґрунтованість його заяв про неправильне ведення чи безпідставне затягування розслідування справи, наявність у нього бажання та фінансових можливостей бути звільненим під заставу тощо) [3, с. 481–491].

Прокурор, слідчий за погодженням з прокурором повинен ініціювати розгляд слідчим суддею

клопотання про продовження строку тримання підозрюваного під вартою, якщо існують обставини, визначені у ч. 3 ст. 199 КПК: які свідчать про те, що заявлений ризик не зменшився або з'явилися нові ризики, що виправдовують тримання особи під вартою; які перешкоджають завершенню досудового розслідування до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою.

Вважаємо, що доцільно передбачити винятки з цього правила, якщо особа підозрюється у вчиненні декількох кримінальних правопорушень. Статтю 197 КПК слід доповнити нормою такого змісту: «У кожному разі, коли досудове розслідування в повному обсязі в строки, зазначені в частинах першій та третій цієї статті, закінчити неможливо, і за відсутності підстав для зміни запобіжного заходу прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення розслідування у формі процесуального керівництва, має право дати згоду на направлення матеріалів кримінального провадження до суду в частині доведеної підозри. У цьому випадку матеріали досудового розслідування в частині нерозслідуваних кримінальних правопорушень з додержанням вимог статті 217 цього Кодексу виділяються в окреме провадження і закінчуються в загальному порядку».

Рішення про продовження строку тримання підозрюваного під вартою приймається слідчим суддею місцевого суду. Іншим було регулювання цього питання під час дії КПК 1960 р. Відповідно до ч. 2 ст. 156 цього Кодексу суддя місцевого суду, який виніс постанову про застосування запобіжного заходу, мав право продовжити строк тримання обвинуваченого під вартою лише до чотирьох місяців. Прийняття рішення про подальше його продовження належало до компетенції суддів вищих судів. Так, указаний строк міг бути продовжений:

– до дев'яти місяців – за поданням, погодженим з заступником Генерального прокурора України, прокурором Автономної Республіки Крим, області, міст Києва і Севастополя та прирівняних до них прокурорів або самим цим прокурором у справах про тяжкі й особливо тяжкі злочини, суддею Апеляційного суду;

– до вісімнадцяти місяців – за поданням, погодженим з Генеральним прокурором України, його заступником, або самим цим прокурором в особливо складних справах про особливо тяжкі злочини, суддею Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Слід зазначити, що за кримінальним процесуальним законодавством деяких країн Західної Європи рішення про продовження строку тримання обвинуваченого під вартою приймається судом, вищим щодо того суду, який застосував цей запобіжний захід.

Так, наприклад, відповідно до абзацу 4 параграфа 122 КПК Федеративної Республіки Німеччини перевірка наявності підстав для продовження терміну арешту належить до підсудності земельного Верховного суду. За результатами розгляду матеріалів справи цей суд вправі скасувати постанову дільничного судді про попереднє ув'язнення, призупинити її виконання, винести постанову про продовження строку ув'язнення. Якщо рішення про продовження цього строку належить до підсудності федерального Верховного суду, він замінює собою земельний Верховний суд (параграф 122а КПК) [4, с. 7].

Дослідивши ст. 199 чинного КПК, Л.Д. Удалова, Д.О. Савицький, В.В. Рожнова, Т.Г. Ільєва дійшли висновку, що слідчий суддя має лише застосовувати запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Рішення про продовження строку цього заходу до шести місяців повинен приймати суддя апеляційного суду, а до дванадцяти місяців – суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ [5, с. 50].

Ми поділяємо цю думку. Уявляється, що в такому разі слідчі будуть швидше проводити досудове розслідування для того, щоб уникнути досить складної процесуальної та організаційної процедури ініціації питання про продовження суддями цих судів строку тримання підозрюваного під вартою до шести та дванадцяти місяців.

Крім того, під час розгляду клопотання про продовження цього строку суддею Апеляційного суду та суддею Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ буде перевірятися законність та обґрунтованість ухвали слідчого судді місцевого суду про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Отже, якщо законодавець реалізує вказану пропозицію, слідчі судді будуть більш вважено приймати рішення про його застосування.

На нашу думку, зміст ст. 199 КПК слід змінити у частині визначення прокурорів, які мають погоджувати клопотання слідчого про продовження строку тримання підозрюваного під вартою, а також у частині регламентації строків його подання на судовий розгляд.

У цій статті треба передбачити, що строк тримання підозрюваного під вартою може бути продовжений:

– до шести місяців – за клопотанням, погодженим з керівником регіональної прокуратури або його заступниками, у кримінальному провадженні щодо злочинів невеликої або середньої тяжкості суддею Апеляційного суду;

– до дванадцяти місяців – за клопотанням, погодженим Генеральним прокурором України чи його заступниками, у кримінальному проваджен-

ні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів суддею Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

Також у ст. 199 КПК слід встановити такі строки подачі клопотання до суду:

– у разі продовження строку до шести місяців – не пізніше десяти діб до закінчення строку тримання під вартою;

– у разі продовження строку до дванадцяти місяців – не пізніше двадцяти діб до закінчення цього строку.

Розглядаючи це питання, слід звернути увагу на те, що під час дії КПК 1960 р. окремі науковці пропонували встановити такий порядок, щоб суддя періодично перевіряв законність тримання обвинуваченого під вартою.

Так, О.Г. Шило зазначала, що «періодичність перегляду судом законності та обґрунтованості тримання обвинуваченого під вартою за чинним законодавством забезпечується шляхом ухвалення судом рішення про продовження строку дії цього запобіжного заходу за наявності відповідних підстав через певні часові інтервали, проте їх тривалість є досить значною – з 4 до 9 місяців і з 9 до 18 місяців, що <...> не забезпечує ефективний судовий захист заарештованого. Тому в межах максимального строку тримання обвинуваченого під вартою доцільно встановити більш стислі строки кожного продовження дії цього запобіжного заходу, наприклад кожного разу воно може здійснюватися на строк не більше двох місяців» [6, с. 390–391].

З метою забезпечення періодичності перевірки судом законності тримання обвинуваченого під вартою С.О. Заїка пропонував закріпити в законодавстві положення, згідно з яким суд зобов'язаний кожні два місяці перевіряти обґрунтованість тримання особи під вартою незалежно від того, чи є у неї захисник [7, с. 141].

Здається, що більш прийнятним є порядок, який визначений параграфом 118 КПК Федеративної Республіки Німеччини. У ньому вказано, що у разі тримання під вартою впродовж трьох місяців, якщо обвинувачений протягом усього строку не заявляв клопотання про перевірку обґрунтованості його тримання під вартою або не оскаржував відповідної постанови, слідчий суддя зобов'язаний перевірити тримання обвинуваченого під вартою з офіційної ініціативи [4, с. 7–8].

На наш погляд, ст. 197 чинного КПК слід доповнити нормою про обов'язок слідчого судді здійснити перевірку обґрунтованості тримання підозрюваного під вартою, якщо він після продовження строку застосування цього запобіжного заходу не заявляє клопотання про її проведення та не оскаржує це рішення у апеляційному порядку.

Література

1. Уголовно-процесуальний кодекс Азербайджанської Республіки. – Баку : Юридическая литература, 2001. – 567 с.

2. Про деякі питання порядку застосування запобіжних заходів під час досудового розслідування та судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 4 квітня 2013 р. №511-550/0/4-13 // Новий Кримінальний процесуальний кодекс України: коментарі, роз'яснення, документи / відп. ред. В.С. Ковальський. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 157–173.

3. Про практику застосування судами запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та продовження строків тримання під вартою на стадіях дізнання і досудового слідства : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 квітня 2003 р. № 4 // Постанови пленумів Верховного Суду України та вищих спеціалізованих судів України в кримінальних справах та адміністративних провадженнях / упоряд. С.А. Кузьмін, М.С. Кучеренко. – К. : Паливода А.В., 2013. – С. 481–491.

4. Попелюшко В.О. Untersuchungshaft: слідчий (попередній) арешт як запобіжний захід / В.О. Попелюшко // Адвокат. – 2014. – № 9. – С. 3–9.

5. Удалова Л.Д. Функція судового контролю у кримінальному провадженні : [монографія] / Л.Д. Удалова, Д.О. Савицький, В.В. Рожнова, Т.Г. Ільева. – К. : Центр учбової літератури, 2015. – 176 с.

6. Шило О.Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України / О.Г. Шило. – Х. : Право, 2011. – 472 с.

7. Заїка С.О. Окремі аспекти вдосконалення правового регулювання строків тримання під вартою / С.О. Заїка // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 3. – С. 137–141.

Анотація

Макаров М. А. Окремі аспекти продовження строку тримання підозрюваного під вартою. – Стаття.

У статті аналізується порядок розгляду слідчим суддею клопотання прокурора, слідчого, погодженого з прокурором, про продовження строку тримання підозрюваного під вартою. Сформульована пропозиція, що за клопотанням відповідного прокурора рішення про продовження цього строку до шести місяців має приймати суддя Апеляційного суду, а до дванадцяти місяців – суддя Вищого спеціалізованого суду України

з розгляду цивільних і кримінальних справ. Зроблено висновок, що слідчого суддю слід зобов'язати здійснювати перевірку обґрунтованості тримання підозрюваного під вартою, якщо той після продовження строку застосування цього запобіжного заходу не заявляє клопотання про її проведення та не оскаржує це рішення в апеляційному порядку.

Ключові слова: тримання під вартою, підозрюваний, продовження строку, клопотання, слідчий суддя.

Аннотация

Макаров М. А. Отдельные аспекты продления срока содержания подозреваемого под стражей. – Статья.

В статье анализируются порядок рассмотрения следственным судьей ходатайства прокурора, следователя, согласованного с прокурором, о продолжении срока содержания подозреваемого под стражей. Сформулировано предложение, что по ходатайству соответствующего прокурора решение о продолжении этого срока до шести месяцев должен принимать судья Апелляционного суда, а до двенадцати месяцев – судья Высшего специализированного суда Украины по рассмотрению гражданских и уголовных дел. Сделан вывод, что следственным судьей следует обязать осуществлять проверку обоснованности содержания подозреваемого под стражей, если тот после продолжения срока применения этой меры пресечения не заявляет ходатайство о её проведении и не обжалует это решение в апелляционном порядке.

Ключевые слова: содержание под стражей, подозреваемый, продолжение срока, ходатайство, следственный судья.

Summary

Makarov M. A. Some aspects of extending the detention of suspect. – Article.

The article analyzes the procedure for consideration of the application by the investigating judge of the prosecutor, investigator, agreed with the prosecutor, the continuation of the period of detention of a suspect in custody. Formulated a proposal that a request for the appropriate public prosecutor decided to continue this period of up to six months, must take the judge appellate court, and up to twelve months – a judge of the High Specialized Court of Ukraine for Civil and criminal cases. It was concluded that the investigating judge should be required to verify the validity of the detention of the suspect, if he is to continue after the period of application of the measure does not represent a request for its implementation and does not appeal the decision on appeal.

Key words: detention, suspect, continuation of life, petition, investigating judge.